

Козич І.В.

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри кримінального права

Навчально-науковий юридичний інститут

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

ФУНКЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ПІДСИСТЕМ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРотьБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Постановка проблеми. Політика у сфері протидії злочинності не виступає єдиним монолітом. У сучасній кримінально-правовій науці вважається, що вона складається зі стратегічних напрямів, характерні риси яких зумовлені предметом, завданнями та методами досягнення суспільно-корисних цілей. Такі напрями зазвичай називають підсистемами або складниками політики у сфері протидії злочинності. Цілком зрозуміло, що кожен із таких напрямів виділяється своїми специфічними предметом, методами, завданнями, принципами і т. п., що є об'єктом дослідження багатьох науковців. Однак сьогодні питання функціональних взаємовідносин між підсистемами політики у сфері боротьби зі злочинністю залишається доволі дискусійним.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Стосовно підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю (чи протидії злочинності) у кримінально-правовій науці останнім часом фактично сформувалася більш-менш стійка єдність підходів: науковці завдяки старанням В.І. Борисова, А.А. Митрофанова, Н.А. Савінової, П.Л. Фріса та представників його школи¹ визнають існування відповідних підсистем, хоча інколи вдаються до їх звуження чи розширення.

Формулювання завдання дослідження. У статті робиться спроба встановити взаємо-

залежні зв'язки між підсистемами політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науці стосовно складових частин політики у сфері протидії злочинності найбільш вагомою є позиція П.Л. Фріса, який відносить до них кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну (профілактичну) політики [1, с. 11]. Однак така позиція не єдина у юридичній літературі.

Деякі автори намагаються розширити структуру політики у сфері боротьби зі злочинністю, включаючи до її складу деякі інші підсистеми. Йдеться насамперед про інструментальні галузі політики у сфері протидії злочинності, які навряд чи претендують на статус підсистеми нарівні з кримінально-правовою, кримінально-процесуальною, кримінально-виконавчою та кримінологічною (профілактичною): криміналістичні заходи (С.В. Бородін [2, с. 4]), судова політика (М.І. Загородников – в окремих працях [3, с. 13], В.М. Кудрявцев), оперативно-розшукові заходи (А.А. Митрофанов [172, с. 24], О.Д. Кос [127, с. 100]).

Стосовно включення до системи політики у сфері протидії злочинності судової політики слід зазначити, що формування і забезпечення судів – органів, що здійснюють правосуддя у різних сферах (а не лише у кримінальній), – належить до завдань правової політики взагалі, тому переносити питання судової політики на нижчий, більш конкретний рівень,

¹ <https://kkp.pnu.edu.ua/наукова-робота/наукові-школи/>.

не є необхідним. Інша справа, якщо йдеться про процесуальний статус і процесуальну діяльність суду в процесі розгляду кримінальних проваджень чи про діяльність щодо узагальнень судової практики та вироблення на їх основі практичних рекомендацій для однакового застосування кримінального, кримінального процесуального і кримінально-виконавчого закону. Ці аспекти діяльності судів беззаперечно стосуються політики у сфері протидії злочинності, однак за своїм змістом вони входять до інших підсистем: кримінально-процесуальної чи кримінально-правової. Аналогічно інструментальну функцію стосовно розслідування злочинів виконують криміналістичні засоби та заходи оперативно-розшукової діяльності. Причому перші з них цілком охоплюються кримінально-процесуальною політикою, а другі залежно від конкретної діяльності уповноважених органів можуть торкатися окремих проявів кожної з підсистем політики у сфері протидії злочинності. Враховуючи вищенаведене, варто погодитися з позицією П.Л. Фріса, В. Борисова та ін. стосовно виділення у системі політики у сфері протидії злочинності 4 підсистем: кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної).

Стосовно структури наук кримінально-правового циклу М.О. Стручков цілком слушно писав, що «поряд з однією провідною, базовою галуззю права можуть існувати більш пізні за часом виникнення, але від того не менш самостійні галузі права, пов'язані з нею. Провідні та пов'язані з ними галузі права утворюють певні комплекси, що входять до системи права. У системі права є, зокрема, кримінально-правовий комплекс, який утворюється кримінальним, кримінально-процесуальним і кримінально-виконавчим правом» [5, с. 66]. На думку цього автора, система права складається не з рівнозначних, абсолютно незалежних один від одного галузей права, а з комплексів, кожен із яких утворюється декількома галузями права і безпо-

середньо входить у систему права як складну з погляду ієрархії та взаємозв'язків галузей права соціальну систему.

У юридичній літературі висловлюються різноманітні погляди на взаємозв'язок кримінального права із кримінально-виконавчим і кримінально-процесуальним правом, що зумовлює відповідні взаємозв'язки підсистем політик у сфері протидії злочинності.

Зокрема, деякі дослідники такі зв'язки відносять до числа «вертикальних» або «горизонтальних». М.І. Пікуров убачає ці зв'язки не в підпорядкованості однієї галузі кримінально-правового циклу іншій, а в залежностях генетичного порядку. Він вважає, що норми кримінально-виконавчого права не можуть «винаходити» власні види покарання, аналогічно як і кримінально-процесуальне право не формує склади злочинів, а опирається на ті види, які містяться у статтях КК. На його думку, в цьому відношенні зв'язок має вертикальний характер. Що ж до інших норм цих же галузей, то між ними виникають горизонтальні зв'язки [6, с. 22]. Наприклад, більшість бланкетних диспозицій статей розділу XVIII КК України «Злочини проти правосуддя» конкретизують ознаки складу злочину за допомогою відсилання до норм кримінального процесу.

Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна підсистеми політики у сфері протидії злочинності мають окреслені власним законодавством кола завдань.

Зокрема, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), вказаний Кодекс вбачає «своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства» [7]. Коротше кажучи, сферою регулювання кримінально-правової політики є не уся сфера боротьби зі злочинністю, що включає у т. ч. політичні, економічні, морально-етичні відносини, а лише ті відносини,

які пов'язані із вчиненням злочину і визначенням кримінальної відповідальності за нього, а також застосуванням кримінально-правових заходів безпеки.

Також у ч. 1 ст. 1 КК України визначається завдання «запобігання злочинам» [7], яке належить вже до сфери регулювання кримінологічної (профілактичної) політики.

Ст. 2 Кримінального процесуального кодексу визначає завдання кримінального провадження: «захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [8].

Сферу регулювання кримінально-виконавчої політики визначають завдання кримінально-виконавчого законодавства, окреслені в ч. 2 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України, згідно з якою до таких завдань слід віднести: «визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків; порядку застосування до них заходів впливу з метою виправлення і профілактики асоціальної поведінки; системи органів і установ виконання покарань, їх функцій та порядку діяльності; нагляду і контролю за виконанням кримінальних покарань, участі громадськості в цьому процесі; а також регламентацію порядку і умов виконання та відбування кримінальних покарань; звільнення від відбування покарання, допомогу особам, звільненим від покарання, контроль і нагляд за ними» [9].

Всі підсистеми політики у сфері протидії злочинності мають єдиний предмет впливу – злочинність. Але кожна з них володіє своїми знаряддями і засобами, прийомами і методами, закріпленими в законі на основі загальних принципів єдиної політики у сфері протидії злочинності. Цілком слушно зазначає П.М. Панченко: «Саме боротьба зі злочинністю повинна розглядатися як загальний предмет кримінальної політики (у розумінні політики у сфері протидії злочинності – *І. К.*)» [10, с. 70].

Кримінально-правова політика формує законодавчу базу протидії злочинності, відмежовуючи злочинне від незлочинного, кримінально каране від морально засуджуваного або такого, що тягне застосування інших заходів впливу, які регулюються іншими галузями права України. Від того, яке коло діянь оголошується злочинним, які види і розміри покарання передбачаються для таких діянь, за яких умов і на яких підставах кримінальна відповідальність виключатиметься, залежить розвиток кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики. Ось чому перенесення акценту на ті або інші сторони боротьби із злочинністю в процесі розвитку самої кримінальної політики з неминучістю вимагає внесення відповідних коректив у реалізацію інших підсистем політики у сфері протидії злочинності.

Цілком очевидним видається те, що вдосконалення законодавства про боротьбу зі злочинністю не може бути здійснене лише шляхом внесення змін до нормативних актів однієї підсистеми. Потрібна комплексна реконструкція норм усіх трьох галузей права на основі нової концепції політики у сфері протидії злочинності, якій повинна відповідати будь-яка зміна закону. Концепція у сфері протидії злочинності повинна відповідати гуманізації законодавства у боротьбі зі злочинністю, практика її застосування повинна відповідати світовим стандартам. Якнайшвидша розробка такої концепції а також негайне впровадження

її положень у життя забезпечуватиме ефективність політики у сфері протидії злочинності за рахунок послідовного втілення в життя принципу невідворотності відповідальності за вчинений злочин.

Висновки. Таким чином, кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна (профілактична) політики є самостійними підсистемами політики у сфері протидії злочинності, але тільки у рамках єдиного комплексу, оскільки вилучення з цього комплексу хоч би однієї з його складових частин робить інші нежиттєздатними.

Кримінально-правова політика є направляючою силою, що формує законодавство про боротьбу зі злочинністю, про процесуальні форми застосування цього законодавства, про виконання покарань і виправлення засуджених. Ця політика також спрямовує практичну діяльність органів держави, органів місцевого самоврядування і громадських організацій по боротьбі зі злочинністю, визначає зміст заходів по боротьбі зі злочинністю і попередженню злочинів, що застосовуються названими вище органами, організаціями й окремими грома-

дянами в суворій відповідності із законом. Ця політика закріплена у нормах Конституції України, кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства. Будучи закріпленою в законі у встановлених нормах, кримінально-правова політика володіє конкретністю, чіткістю і безумовною обов'язковістю для усіх підсистем політики у сфері протидії злочинності, не виключаючи самостійної ролі кожної з названих підсистем у структурі загальної боротьби зі злочинністю.

Кримінальне, кримінально-виконавче і кримінально-процесуальне законодавство утворюють єдиний кримінально-правовий комплекс галузей законодавства, що обслуговують різні підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю. Кримінально-правова політика на підставі загальної політики у сфері протидії злочинності розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання та напрями кримінально-правового впливу на злочинність і злочинців. Незважаючи на наявність у кожній із підсистем свої власних завдань, вони функціонально становлять єдину систему політики у сфері протидії злочинності як напряму державної політики.

Анотація

У статті автор аналізує позицію про те, що політика у сфері протидії злочинності складається зі стратегічних напрямів, характерні риси яких зумовлені предметом, завданнями й методами досягнення суспільно-корисних цілей. Такі напрями зазвичай називають підсистемами або складниками політики у сфері протидії злочинності.

У сучасній науці до складових частин політики у сфері протидії злочинності відносять кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну (профілактичну) політики. У юридичній літературі висловлюються різноманітні погляди на взаємозв'язок кримінального права із кримінально-виконавчим і кримінально-процесуальним правом, що зумовлює відповідні взаємозв'язки підсистем політик у сфері протидії злочинності. Кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча і кримінологічна підсистеми політики у сфері протидії злочинності мають окреслені власним законодавством кола завдань.

Кримінально-правова політика формує законодавчу базу протидії злочинності, відмежовуючи злочинне від незлочинного, кримінально каране від морально засуджуваного або такого, що тягне застосування інших заходів впливу, які регулюються іншими галузями права України. Від того, яке коло діянь оголошується злочинним, які види і розміри покарання передбачаються для таких діянь, за яких умов і на яких підставах кримінальна відповідальність виключатиметься, залежить розвиток кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики.

Автор резюмує, що кримінальне, кримінально-виконавче і кримінально-процесуальне законодавство утворюють єдиний кримінально-правовий комплекс галузей законодавства, що обслуговують різні підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю. Кримінально-правова політика на підставі загальної політики у сфері протидії злочинності розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання та напрями кримінально-правового впливу на злочинність і злочинців. Незважаючи на наявність у кожній із підсистем своїх власних завдань, вони функціонально становлять єдину систему політики у сфері протидії злочинності як напряму державної політики.

Ключові слова: політика у сфері протидії злочинності, кримінально-правова політика, підсистеми політики у сфері протидії злочинності.

Kozych I.V. Functional interaction of crime policy subsystems

Summary

In the article the author analyzes the position that the policy in the sphere of combating crime consists of strategic directions, characteristic features of which are determined by the subject, tasks and methods of achievement of socially useful goals. Such areas are commonly referred to as crime subsystems or components of crime policy.

In modern science, criminal justice, criminal procedure, criminal enforcement and criminological policies are included in the components of crime prevention policy. In the legal literature, various views have been expressed regarding the relationship between criminal law and criminal and criminal procedural law, which determines the relevant interconnections of crime subsystems. Criminal law, criminal procedure, criminal enforcement and criminological subsystems of the policy in the field of combating crime, have defined by their own legislation a range of tasks.

Criminal policy forms the legal basis for combating crime, distinguishing criminal from criminal, punishable by morally convicted or entailing other measures of influence governed by other areas of Ukrainian law. From what range of actions is declared criminal, what types and amounts of punishment are envisaged for such actions, under what conditions and on what grounds criminal liability will be excluded, depends ultimately on the development of criminal procedural, criminal enforcement and criminological (preventive) policy. Being enshrined in law in established norms, criminal policy has the specificity, clarity and unconditional binding for all subsystems of the policy in the field of combating crime, while not excluding the independent role of each of these subsystems in the structure of the overall fight against crime.

The author summarizes that criminal, criminal and criminal procedural legislation form a single criminal law complex of branches of legislation that serve different subsystems of crime policy. Criminal policy on the basis of the general policy in the field of combating crime develops a strategy and tactics, formulates the main tasks and directions of the criminal legal impact on crime and criminals. Despite the existence of their own tasks in each of the subsystems, they functionally form a single policy system in the area of crime counteraction as a direction of public policy.

Key words: crime policy, criminal policy, subsystems of crime policy.

Список використаних джерел:

1. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Надвірна : Видавництво ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 168 с.
2. Бородин С.В. Борьба с преступностью: теоретическая модель комплексной программы / отв ред. В.Н. Кудрявцев ; АН СССР. Ин-т государства и права. Науч. изд. Москва : Наука, 1990. 272 с.

3. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Одеса : Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. 132 с.
4. Кос О.Д. Завдання та роль політики у сфері боротьби зі злочинністю як напряму діяльності держави. *Право і суспільство*. 2009. № 5. С. 100–102.
5. Стручков Н.А. Курс исправительно-трудового права. Проблемы общей части. Москва : Юрид. лит., 1984. 240 с.
6. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей : монография. Волгоград : ВЮИ МВД России, 1998. 220 с.
7. Кримінальний кодекс України від 15 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 99.
9. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3. Ст. 21.
10. Панченко П.Н. Советская уголовная политика. Общетеоретическая концепция борьбы с преступностью: ее становление и предмет / под ред. В.К. Бабаева ; Горьковская высшая школа МВД СССР. Томск : Изд-во Томского университета, 1988. 198 с.